

*kímélem kátyúktól zajos fejemben / ott ül a néni
a buszon és cefreszagú mangalica ízű / kendős
időnek nyújtva semmirekellő kezem / álmodom
hogy az én hamburgerszagom is meghat / majd
valakit mikor én leszek a --")*

Önálló, öntörvényű, következetesen építkező, jelenből kibomló versvilág Nagy Zsukáé. Nyelvében mégis ott a múlt emlékezete, klasszikus szövegek és életmű-

vek sajátta lényegített hatása. Az *hommage* egyetlen vers címe csupán, ám Nagy Zsuka minden szövege tiszteletadás. Az ősök és kortársak, az élet, az ember előtt.

NAGY ZSUKA: Küllők, sávok. Ill. Fekete József (Jofo).
Budapest, 2017. Orpheusz, 127 p.

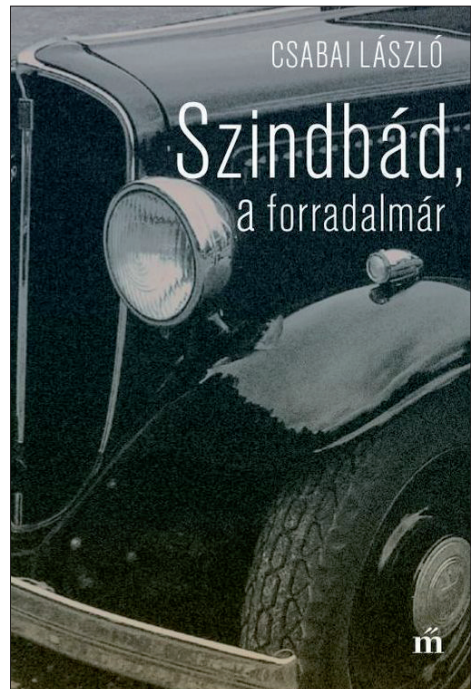
GERLICZKI ANDRÁS

Otthon és idegen

Csabai László: Szindbád, a forradalmár

Idén nyáron jelent meg Csabai László Szindbád-sorozatának harmadik kötete, a *Szindbád, a forradalmár* a Magvető Kiadónál. Mennyit változott a főhős és városa az első kötet megjelenése óta? Érvényesek-e még az akkori megállapítások? ¹

Már a név is árulkodó, amit Csabai László nyomozója és regényciklusa fémjeléül választott. Nyíregyháziként tekinthetjük ezt a választást egyszerű Krúdy-hommage-nak, amely a tárgyhoz (a Nyírség és a benne fekvő város) és e tárgyat korábban megéneklő elődhöz fűzi, még úgy is, hogy a sorozat második kötetének köze sincs ehhez, hacsak nem, mint a hazafelé vágyakozás tárgyának. Ezzel azonban meglehetősen alábecsülnénk az író. A névválasztás nem csupán hódolat, hanem műfaji jelölés és intertextuális utalás egyben. Ez a név mind a magyar, mind az egyetemes kultúrában előhívja a novellaciklus fogalmát, és ha már itt tartunk, akkor az egyetemes kultúrában többet is: a meséét. Merthogy a detektívtörténet egyfajta felnőtt

mese, a nyomozás pedig nem más, mint a megismerés metaforája, ugyanúgy, ahogyan az *Ezeregyéjszaka* meséiben az utazás. A cél pedig nem más, mint eljutni az út végére, a bűntények megoldásához.

¹ Például a 2010. szeptember 4-én elhangzott kritikai beszélgetésé. Elérhető: <http://www.avorospostakocsi.hu/2011/01/12/szindbad-a-detektiv/>

Csakhogy Csabai szövege ellenáll a klasszikus tipologizálásnak. Erre utal például a sztereotip elnevezés is a kötetek címében, amely egyben önbeteljesítő mitikus jóslat is. Az első kötet címe *Szindbád, a detektív*, pedig annak legelső novellájában még szó sincs arról, hogy Schiffer Árpádot elfogadták volna, mint nyomozót. A címbeli jelző azonban megelőlegezi ezt. Hogy megértsük a mitikus név működését, elég egy gyakran hallott példa: megszületett Krisztus, a (majdani) Megváltó. Ez a kronologikus „baki” jottányit sem zavarta az evangéliumok szerzőit, ahogyan Csabai Lászlót sem. Szindbád, a detektív egyfajta mitikus hős. A detektívtörténet ugyanis egyfajta mese. A mese pedig a mítoszhoz kapcsolódik, abból fejlődött ki, abban a korban, amikor az általános világmagyarázatként használt mítosz már megszűnt létezni, ám hétköznapiság szintjére lesüllyedt meseként még mindig hordoz mitikus elemeket. Ilyen például az, hogy a mitikus hős, esetünkben Szindbád egyszerre létezik a saját múltjában, a jelenében és a jövőjében is. *Detektív*, még mielőtt kiérdemelte volna, hogy az legyen, és ugyanakkor detektív marad lágernyikként is. Az egyetlen éles váltás ebben a mítoszi predeterminációban, mikor Szindbádot a harmadik regény címében *forradalmárnak* nevezi Csabai. Ez nyílt ironizálás ezzel a hagyománnyal. A nyomozó ti. nemhogy nem forradalmár alkat, de nem is tesz annak érdekében, hogy azzá váljon. Ez végig egyfajta feszültséget eredményez a regényben, folyton azt figyeljük, hogy mikor lesz már Szindbád forradalmárrá, mikor lép végre, mikor és mit? A címszereplő sztereotip jelzőjének megváltozása előre jelez egy másik potenciális változást is: most még az, de lehet, hogy Szindbád

a következő regényben már nem detektívként áll előttünk?

Szintén nem kenyerre a Szindbád-regényeknek a klasszikus krimik immanens szabályainak egyike, hogy, amint a mítoszban és a mesében is, a cselekmény anómikus, rendbontó szála végül feloldódik a főhős tevékenysége által, és helyreáll a nomosz, a világ rendje. A nyomozás folyamata nem más, mint a rend mitikus helyreállításának és az igazság kitárulkozásának a metaforája. Ezzel szemben a Szindbád-regények íve más. Az első kötet a Horthy-korszak viszonylagos rendjéből halad a társadalmi káoszba, a második kötet – valamelyest hagyományosabban – a háborús bolydultság állapotából indulva halad a hazatérés rendje felé mind metaforikusan, a lágernyikkből ismét nyomozóvá avanzsáló hőssel, mind a konkrétumok szintjén: a hazafelé tartó vonaton ülő detektív alakjával. A harmadik kötet azonban végképp szakít ezzel a hagyományos dialektikával. Ha úgy vesszük, nem halad sem előre, se hátra, az egész regény egyetlen stagnálás. Magyarország és benne Nyárliget kaotikus, amikor Szindbád hazaér, végig ebben az állapotban marad, a társadalom törésvonalai mindvégig szinte kitapinthatóak, majd végül ötvenhatban újra elsüllyed a káoszban.

Érdemes még e novellaciklusok belső viszonyait boncolgatni. Az első kötet novellái sokkal lazábban kapcsolódnak, mint a második és a harmadik kötetéi, de végig megmarad egy szál, amely mindet egybe fűzi: a helyszín és a nyomozó személyének az állandósága. A Horthy-korszak Nyárligetén detektívvá érő rendőrtiszt történetei időnként visszaköszönnek a harmadik kötetben is, hiszen a helyszín újra azonos. A közben eltelt idő nagyonis érzékelhető, csakhogy nem a

novellák pontos időmeghatározása alapján, hanem a társadalomban végbemenő, és Csabai László által szándékoltan érzékeltetett változások során követhető le. A novellák szövege azonban direktben nem jelzi az egyes történetek közt eltelt időt.

A *Szindbád Szibériában* már szorosabban húzza össze a történetszálakat az egyes nyomozások között. A kronologikus hiátusok itt is megvannak, de van egy, a novellafüzérből kilógó esemény is, a Sztálin-epizód, amelynek szerepeltetése egészen érthető mind a cikluson átívelő történet szempontjából, mind társadalom-leíró funkciójában. Csabai László ugyanis nagyon jól tudja, hogy az 1950-es évek elejének Magyarországa alig, vagy egyáltalán nem érthető meg a szovjet birodalom megértése és megismerése nélkül, ezért is vezette regényhősét előzőleg Szibériába, ahol megismerkedhetett a birodalom legtisztább, legcsupaszabb működésmódjával, hogy aztán hazatérve ellavírozhasson a Szovjetet modellező Magyarországon.

A *Szindbád, a forradalmár* ezzel szemben már nem egy osztatlan regény. Illetve lehet úgy is olvasni, ám legalább három, de inkább négy, akár önálló kötetben is megjelentethető részre oszlik. Annyiban hasonlít az első kötethez, hogy van a könyvnek egy vonulata, amelyben a főhős Nyárligeten bűnügyeket old meg. Ez a Szindbád-regények alapja. Ezek a bűnügyek hol általánosak, hol pedig annyira korszak és terület-specifikusak, hogy máshol, mint az akkori Szabolcs-Szatmár megyében, és máskor, mint az ötvenes évek rákosi-sta korszakában, meg sem történhetek volna. A második réteg a társadalom- és néprajzi ihletésű rész, de ez nem újdonság már, pontosan így járt el az író a Burjátíával is. A harmadik kötetben a szociológusok és folkloristák akkurátusságával

jelzi Nyárliget lakosainak és agglomerációjának összetételét, egy-egy népi szokást, kifejezést a néprajzkutató igényességével tár fel. Emellett, egyfajta di-, de inkább trichotóm osztoztság fedezhető föl a lent és a fent, a társadalmi elit és a társadalom alja, kitaszítottjai vagy éppen csak pillanatnyilag alul lévők közötti feszültség ábrázolásában. Ám Csabai tudja, hogy a tárgyalt korban ezek végtelenen elkülönült világok, így a regénnyé összeálló novellafolyam hömpölygését időnként megszakítja egy szerelmi történet „odafentről” Rákosi „Matyusa” és felesége, a jakut Fenyicska románca, vagy „lentről” a kétférjű Czirják Erzsébet története. Mindez pedig kiegészül egy sorozatgyilkos utáni nyomozás történetével, amely végig a regény során epizódszerűen vissza-visszavillanva frusztrálja, állítja kihívások és módszerbeli változtatások elé Szindbádot, hogy legvégül a regény tetőpontján, a szerző lezárásaira egyáltalán nem jellemző módon, egy fantasztikumba hajló fordulattal oldódjon meg ez a történet is.

Emellett pedig ott van az alcímbe is jegyzett „nyolc év Misáéknál”-történet, afféle középosztály-ábrázolás, amely kevésbé szól Szindbád magánéletéről, ő itt csupán fontos mellékszereplő, a Jósza András-utcai házban albérlő. E történet részletesen kimunkált figurái a legfőbb támaszai az elbeszélésnek, az új rend felfelé törekvő középosztályának példái: a béreslegényből meggyőződéses kommunistaként Szindbád mellett lassacskán rendőrré szocializálódó Hudák hadnagy vagy Misa, a finác, és felesége Manyi, akik tírpák-sváb vegyes házaspárként talán semmikor máskor nem találhattak volna egymásra. Ők a fő alakjai annak szép ívű pannónak, amely a regényben élénk vetül, s amely nagyszerűen bemutatja ezt a rövid, abszurdításba hajló

korszakot, a maga törött, hiányos, önmagát nyomorító és a politikai hatalom által is nyomorított nyírségi világát. Az épülő szocializmus periféria-országának periferiáját.

A szereplők említése újra odataszít minket a címben jelzett axiomatikus állításhoz: *ottthon és idegen*; ti. a karakterjellemzések a Szindbád-novellákban épp fordítottan működnek, mint ahogyan megszoktuk. A mellékszereplők és élet-történetük kidolgozottsága, tipikussága mellett ott áll a főszereplő alakjának furcsasága. A krimi klisék szerint a nyomozó mindig a legerősebb karakter, különdleges attribútumai mind hangsúlyosak (elég csak felsorolni: pipa, bajusz, ballon, vénlány, calvados – mindenki tudja, kiket jelölnek). Ehhez képest Szindbád az első részben még csak a dohányt szagolgat, a másodikban rá is gyűjt, a harmadikban békésen pöfékel. Szereti a jó dohányt, de hogy van-e pl. névre dedikált ezüst cigarettatárcája, vagy maga sodorja-e a cigarettáit, azt nem tudjuk meg. Élettörténete rejtélyes számunkra, csak a legfontosabb fordulataiba vagyunk beavatva, és nem tudunk a kinézetéről semmit sem. Egyetlen valamire való leírást róla egyik helyszínen, egyik kötetben sem találni. Továbbá mind a klasszikus, mind a modern krimi nyomozói erősen kötődnek egyetlen helyhez – ez lehet a nagyobb terület, mint a brit birodalom (lásd Holmes, Poirot, Marple), de egy kisebb is, mint Isola város 87-es rendőri körzete (lásd Ed McBain regényei). Csabai László Szindbádja nem ilyen. Ő amint megszokna valahol, máris kiszakítatik onnan. Már a legelső kötetben, a *Szindbád, a detektívben* van egy árulkodó jelenet. A rendőrkapitány arról érdeklődik, hogy a Bagdadból hazatelepült orvos fia megszokott-e már itt, Nyárligeten és Magyarországon? A főhős ekkor már

legalább nyolc éve itt él, s az akadémiát is itt végezte! Szindbád idegenségének hangsúlyozásával és a róla szóló leírások hiányával a regények olvasása egy újabb olvasói feladattal gyarapodik: nem elég a különböző próza- és történetrétegekre odafigyelni, de egyben nyomoznia is kell egy rejtély után, amely a főhős maga.

Szonya alakja az egyetlen kiemelt, viszatérő mellékszereplő, és már névválasztása is érdekes, ti. újra visszavisz bennünket a Szindbád-történetek mitikus, mesei karakterisztikájához. A *bölcsesség* jelentésű Szófia név becézett alakja nem véletlenül került Csabai szereplőjére. Ő a másik olyan szereplő, aki mitikusságával Szindbáddal együtt kilóg a regény alakjai közül, az Örök Asszonyiság, az isteni Bölcsesség megjelenítőjeként. Ugyanilyen narratív funkciója van Margitnak a *Faustban*, vagy Solveignek a *Peer Gynt*-ben. A legnyilvánvalóbb példa Dosztojevszkij nőalakja, Szonja Marmeladova, aki Raszkolnyikov megváltását hozza el. Raszkolnyikov az ő hatására vállalja gyilkossága büntetését. Ez azonban a történet önmegszüntetését, a mítosz önfelszámolását is jelenti. Dosztojevszkij a megváltott Raszkolnyikovról már nem tud írni, mert a bűnbocsánatot nyert emberről már nem lehet. Efféle szakrális megváltásról utoljára Dante írhatott érvényesen, mert ő idejében még egységben állt a világban a tudományos ismeretek, a vallás és az egyén helyzete. Az individualista szemlélet elterjedésével ez a dantei ismeretelméleti, ontológiai szintézis fölbomlik, és más irányt vesz. A megváltás lehet a közösség szolgálata vagy akár a szerelem is.

Ez az indoka Szonya mint megváltást hozó szereplő kétszeri felbukkanásának a Szindbád-regények világában. A második kötetben a lágernyikké lett nyomozóból

farag újra a körülményeihez képest szabad embert a lány szerelme. A harmadik kötetben Szonya, az ünnepelt szovjet színésznő a találkozás után hazamegy, szakít Szindbáddal, feloldva a férfit a kétségei és az utána való vágyakozás „rabsága” alól.

A történeti valóság és a Csabai László maga konstruálta világai közti viszonyról még feltétlenül számot kell adni. A történetek helyszíne mindhárom novellasorozat esetén egy kitalált, vagy nem úgy létező hely. A Horthy-korszak Nyárligete, Szibériában a több mint 70 évvel ezelőtti Burjátia, végül újra Nyárliget és az azt övező Tírpákia az 1948-tól ’56-ig tartó időszakban. Valamennyi tulajdonképeni helyszín ugyanakkor ellentétpárt is alkot egy másik, Szindbád életéhez tartozó helyszínnel. Az első kötetben a realista Nyárliget áll szemben az egzotikus és egyébként is az Ezeregyéjszaka meséit idéző Bagdaddal, a második kötetben a szintén mesés ihletésű Burjátia kontrasztja lesz a nagyon is földhözragadt Pervijplán, annak pedig a messzi Nyárliget. Bagdad és Burjátia regénybeli szerepeltetése már csak azért is fontos, hogy mesés szakrális kontrasztot teremtsenek a világháborúk közti Nyárligettel és a szocialista Previjplánnal. Bagdad egzotikus és múltba vesző, Burjátia pedig az élő természet csodája, és a sámánhit otthona.

Nyárliget, mint központi helyszín, ki- lóg a sorból. Interjúkból² tudjuk, hogy Csabai László korabeli útleírásokból és egyéb forrásokból alkotta meg Burjátia akkori regénybeli mását, ahogyan Bagdad Monarchia-korabeli helyszíneit is. Nyárliget azonban más, ez ugyanis nagyban azonos azzal a várossal, amit Nyíregyhá- zának ismerünk. Hasonló elnevezésűek

a városrészei, az utcái, a terei, sőt még az intézményei is. A prakticitás az, aminek engedelmessé Csabai megváltoztatta a nevét, így ti. nem kérhető számon rajta semmiféle történeti hűség és szabadul a történeti fikció felelőssége alól, megte- remtve egy egyszerre ismerős és ismeret- len közeget.

Érdekes a harmadik kötet kontraszt- párja is. Az otthonos Nyárliget mellett ekkor jelennek meg lényegesebb bűnügyi helyszíneként a bokortanyák, Tírpákia vi- lága. Ez a terület mind az egész ország viszonylatában, mint Nyárligethez képest is egy zárt világ. A mesés elemek egysze- riben kihálnak a narrációból, helyüket vagy a létezett szocializmus groteszk tör- ténetei veszik át (pl. a disznótelep eltűné- sének az esete), vagy egy olyan, a móri- czi realizmusra és társadalomábrázolásra hajazó miliő, amely habár otthonosnak hat, de még a saját alakjait is fojtogatja. A provinciális vidéki városka bűnesetei itt kezdenek eldurvulni, megjelenik az első sorozatgyilkos a regényciklusban, és egy- re nyíltabban érezhető a politikai befolyás a főszereplő és társai munkájára nézve is. A feszültség szinte végig tapintható.

Ha meg kellene nevezni, Szindbád va- lószínűleg Nyárligetet mondaná otthoná- nak. Eszerint az eddigi kötetek helyszíne alapján a következő sormintát találjuk: otthon, idegenben, otthon. Ha Szindbád az utolsó kötet végén feltett kérdésre („Jössz vagy maradsz?”) igennel válaszol, újra egy idegenben játszódó regény kö- vetkezik, valószínűleg nyugaton, mene- kült státuszban. Meglátjuk.

CSABAI LÁSZLÓ: Szindbád, a forradalmár. (Nyolc év Mi- sáéknál). Regény. Budapest, 2017. Magvető, 872 p.

DRÓTOS RICHÁRD

² Például ez: http://konyves.blog.hu/2013/07/13/csa- bai_laszlo_kotottegek_nelkul

E számunk szerzői:

- AJTAY-HORVÁTH MAGDA – főiskolai tanár, Nyíregyháza
ANTAL ATTILA – főiskolai tanár, költő, Nyíregyháza
DRÓTOS RICHÁRD – tanár, blogger, jogász, Nyíregyháza
ENDRESZ ÁGNES – képzőművész, Nyíregyháza
FEKETE JÓZSEF (JOFÓ) – grafikus, Nyíregyháza
GERLICZKI ANDRÁS – irodalomtörténész, kritikus, Nyíregyháza
HAMAR PÉTER – film- és irodalomtörténész, Fehérgyarmat
KARÁDI ZSOLT – főiskolai tanár, Nyíregyháza
KULIN BORBÁLA – irodalomtörténész, költő, Debrecen
LAJTOS NÓRA – irodalomtörténész, költő, tanár, Debrecen
MARIK SÁNDOR – újságíró, Budapest
MESTER BÉLA – filozófus, Budapest
MINYA KÁROLY – főiskolai tanár, Nyíregyháza
NAGY ISTVÁN ATTILA – költő, Nyíregyháza
NAGY ZSUKA – költő, tanár, Nyíregyháza
NYILASY BALÁZS – irodalomtörténész, egyetemi tanár, Budapest
PAP KINGA – irodalomtörténész, Budapest
PETHÓ JÓZSEF – főiskolai tanár, Nyíregyháza
SZILÁGYI LÁSZLÓ – történész, tanár, Nyíregyháza

500 Ft

ENDRESZ ÁGNES: FALU

nka
Nemzeti Kulturális Alap